

MESÉLŐ MISKOLCI HELYNEVEK

Nagy Attila

Tudjátok-e, hol van Diós-Győr?

*Láttátok a regényes tájt:
A bércet és barlangot, melyet
Az őserő építe, vájt?*

*Az óriási hegymedencét,
Vizének zöld mélységivel,
Melyen egy-egy benyúlt merész ág
Rezgő képét teríti el.*

*Hol a mély titku rengetegben,
A vadkamló s az iszalag
Hűvös szagos boltta foly össze,
Melyen vadméhek zsonganak.*

*Őzek szálalnak a pataknál,
Melynek forrása jéghideg;
Kotyog, pityeg a szunnyadó fajt
Elszédelő csirkéinek.*

*Hol a zöld fák közt, mint halott váz
Sárgúl egy-egy vár-omladék;
Multjáról csak regék beszélnek,
S halk gyenge viszhang lakja még.*

*Láttátok a tájt? bércet, ormot
Csendes völgyek s halmok felett?
Szelid s vadon szépségiben a
Mindenható természetet?*

Tompa Mihály: Diósgyőr (részlet)

Amolyan preambulunként megosztanék egy személyes történetet. Gyermekkorom egyik kötelező programja volt, hogy Vásárosnamény mellé jártunk nyaralni és én ezt nem is igazán bántam. Azonnal megfogott a Tisza-Szamos torkolatánál fekvő kis falu hangulata, ahonnan jó negyed-órás sétával máris a homokos Tisza-parton találtuk magunkat, de előtte azért mindig megálltunk a falu híres-hírhedt halászának presszójában, a róla — álltunk — elnevezett Bangeszben egy-két frissítőre. Szép nyarak voltak, telis-tele fagyival (amit az évek múltával már inkább a sör helyettesített), lányokkal, a miskolci fülnek megmosolyogtató tájszólással, beregi kifejezésekkel. Aztán amikor szeptemberben újra az iskolapadban találtam magam, sorstársaim feltették az ekkor kötelező körkérdést, hogy ki merre volt nyaralni. Az ilyenkor kötelező klasszikusokat, a balatoni, görög-, horvát-, olaszországi élményeket végighallgatva adtam meg a slusszpoént: Gergelyiugornyan.

- Gergely min?! - jött az azonnali kérdés.

- G-E-R-G-E-LY-I-U-G-O-R-NY-A - próbálkoztam, de ismét értetlen tekintetekkel találtam szemben magam.

Ez az élmény olyannyira belerágtta magát a fejembe, hogy a következő nyáron a Bangeszben az ott tivornyázó nagy öregek közül fülön csíptem egyet, elvittem a pulthoz, letettem elé a számára csak ünnepekkor élvezhető Unikumot és feltettem a nagy kérdést, ami egy évig nemhogy furdalta, egyenesen hasogatta az oldalamat:

- Honnan van ilyen furcsa neve a falunak?

Az öreg ráhelyezte lapát kezét a vállamra, majd szemrebbenés nélkül, hetven-nyolcvan év minden rutinjával megáldva rántott le még egy Unikummal. Úgy tűnt, Beregben ez az elixír segít abban, hogy megeredjen valakinek a nyelve.

- Kedves fiam! Kevesen tudják, de én tudom! Mikor Árpádék bevonultak a Honfoglalás-kor, ezen a tájon is áthaladtak. Egy Gergely nevű vitéz lovagolt előre, hogy felderítse a tájat, majd jelentette a vezéreknek, hogy nagy problémába ütköztek, ugyanis híd nélkül nem tudnak átkelni ezen a hatalmas folyón. A vezérek persze kinevették mondván, hogy ha eddig eljutottak, nehogy kifogjon már rajtuk a víz, így „szépen” megkérték Gergelyt, hogy mérje fel a folyó szélességét. Magyarán hátba verték a következő felkiáltással: *Gergely! Ugorj, na!*

Hogy mi lett végül Gergely sorsa, azt már sosem tudtam meg. Bár ez az enyhén sántító történet nem ért meg két Unikumot, arra azért jó volt, hogy elindítson bennem valamit. Ugyanis Miskolcon és annak közvetlen környezetében is vannak furcsa csengésű helynevek, melynek eredete nem egyértelmű. Csak az én személyes példából kiindulva: az Észak-kiliáni lakótelepen (amit ma már hivatalosan Előhegyi-lakótelepnek neveznek) születtem, majd elköltöztünk Berekaljára, most pedig a Bulgárföldön lakom, a Szarkahegy alján. De ott van a Tatárdomb, a Bábonyi-bérc, az Avas, Majláth, Martintelep, a Középszer, Pereces, Tapolca, Lyukó vagy éppen a kapuk. A Zsolcai-, a Szentpéteri-, a Győri-, a Csabai-, a Fábíán-, illetve a Sötétkapu. És még egy anekdota: egy egyetemista társam, mikor a Győri kapuról esett szó, a lehető legkomolyabban kérdezte meg tőlem, hogy mi köze van Miskolcnak Győrhöz. A választ azért minden miskolci legalább sejtí: semmi.

Valaki azt mondta nekem pár évvel ezelőtt, hogy önmagában Nagy-Miskolc (1945 után több környező településsel egyesült Miskolc) helyneveit

kutatni luxus, mert erre fókuszálva elsikkadnak azok az információk, amelyek a helytörténet szempontjából sokkal inkább prioritást élveznének. Én azonban azt gondolom, hogy a helynevek eredetének vizsgálata egy más, alternatívabb módja a történeti kutatásnak, ahol az általánostól eltérő kontextus új utakat nyithat.

Ahhoz ugyanis, hogy egy-egy terület, hegy, dűlő, völgy, álló- vagy folyóvíz, vagy akár egy utca elnevezésének a nyomába eredjünk (és azt meg is találjuk), számos tudományterületet kell ütköztetnünk, hiszen a helynevek kialakulásának több magyarázata lehetett, akár egyazon elnevezés esetében is. Hogy átfogó képet kapjunk a helynevek eredetéről mind időben, mind perspektívában szélesre kell tárnunk az ajtót, ami egy nagyon komplex feladat. Van, ahol a megfejtés teljesen egyszerű, ám akadnak olyan helynevek, amelyek eredete a mai napig tisztázatlan, így csak tippet lehet felsorakoztatni a földrajz, a nyelvészet vagy éppen a folklór területéről. A vizsgálatok során figyelembe kell vennünk a kronológiai szempontokat is, hiszen egy terület elnevezése az idők során sokszor változhatott,

Pesty Frigyes (1823-1889)

¹ Erre való kísérletek már voltak. A Herman Ottó Múzeum Néprajzi Tára őriz egy cédula gyűjteményt, melyben megtalálhatók Miskolc földrajzi nevei is, azok népi elnevezésével, földrajzi meghatározásával, művelési ágával, és sok esetben az adatközlők tárgyi közléseivel, népi névmagyarázatával. A gyűjtés apropójának megfejtése kapcsán, a múzeum egykori etnográfusa, Viga Gyula volt segítségemre. Mint kiderült, az 1960-as, 1970-es években elején komoly társadalmi összefogás jött létre annak érdekében, hogy az egyes települések még élő helyneveit egységes szempontok szerint összegyűjtsék szerte az országban. Volt, ahol sikerült egy-egy megye vagy járás anyagát kötetben megjelentetni, de volt, ahol a gyűjtést nem követte

főleg egy olyan régóta lakott területen, mint a Miskolc, Diósgyőr és környéke. A középkori koronauradalmat nyugatról határoló Bükkben már felfedezték a paleolitikus kori ember maradványait (Szeleta-kultúra), e környék a mai napig az egyik legérdekesebb a helynév-etimológia szempontjából, emiatt kissé kitekintünk majd a városhatáron túlra. Miskolc nyugati kapuja, gyermekkorom játszótere, a festői szépségű Felsőgyőr helynevei sokat elárulnak a terület múltjáról. A történelmi Diósgyőrt keletről és délkeletről határoló Újdiósgyőr és a Vasgyár egy teljesen más korszak emlékeit őrzi elnevezéseiben, így egy ilyen relatíve kis terület is igazán komplex etimológiai képet mutat.

Előrebocsátom, nem biztos, hogy a helynevek eredetének minden verziójával találkoztam. Sőt, akad majd olyan elnevezés is, melyről egyáltalán nem található információ. Ennek oka, hogy egyelőre nem született még Nagy-Miskolcra levéltített, helynév-etimológiával foglalkozó, átfogó mű.¹ Bár az elmúlt mintegy három évszázadban több országos vagy (vár)megyei helynévtár íródott, azok nem foglalkoztak az egyes helynevek eredetével.² Ennek ellenére némi utánjárással igyekszem a legtöbb elnevezés keletkezésére opciókat felvázolni. Bár nem ez a szándék vezérel, azért remélem egyszer majd én is jó leszek valakinél két Unikumra...

Diósgyőr és társai

Pesty Frigyes történész, országgyűlési képviselő mintegy 150 évvel ezelőtt vállalkozott arra a feladatra, hogy Borsod vármegye összes településének és azok helyneveinek eredetét összeírja. Több-kevesebb sikerrel, de ez legkevésbé az ő hibája. Pesty elképzelése ugyanis az volt, hogy a vármegye településeinek jegyzőitől kéri be a kívánt adatokat, akik a témában való járatlanságuk okán csak ritkán látták el hasznos, hiteles információkkal. Bár *Diósgyőr* esetében felsorolja a fontosabb helyneveket, a várossal szomszédos településeket, sőt, némi történeti áttekintést is nyújtanak, de példának okáért magáról a Diósgyőr elnevezéséről így

rendszerezés, szakmai kontroll, így Miskolc és környéke esetében sem. Az országos gyűjtésről lásd ÖRDÖG Ferenc: A megyékben folyó földrajzinév-gyűjtés helyzete és időszervi kérdései (In: *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 160. Budapest, 1981. 147-157.), helyi viszonylatban HARMATTA János: A földrajzinév-tanácskozás elé. (In: *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 21. Miskolc, 1983. 1-3.).

² Itt kivételként kell megemlítenem Kiss Lajos grandiózus művét: azonban ebben csak a nagyobb földrajzi nevek találhatóak. (KISS Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. I-II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.)

ír Szabó Josef, Diósgyőr jegyzője és Trajter István, a város bírása: *Egyetlen neve Diós Győr. Nem volt, hanem legrégebbi időben /Diós Geuur/ irmodorral találtak feljegyezve, kimondás szerint azonban a mai ideig is folytonosan Diós Győr név alatt ismeretes országszerte, német, vagy más nyelv szerinti elnevezéssel nem bír.*³ Mint alább láthatjuk majd, ez a meghatározás is pontatlan kissé.

Bors vezér leszármazottjainak egyik ága a Miskóc nemzetség, melynek egyik központja volt a később róluk elnevezett település, mellette egy földvárral, melyet *Geurunak* (Győrnek) hívták. Anonymus valamikor 1200 körül írta krónikáját, tehát arra, hogy 896 környékén valóban Győrnek nevezték a várat, nincs közvetlen bizonyíték, főleg, mert a Győr az egyik legvitatottabb eredetű szavunk. A legelterjedtebb nézet szerint a szó avar (vagy hun) eredetű és gyűrűt jelent, ami gyűrű (kör) alakú erődítményre, várra utal, míg mások szerint személynév volt. Kiss Lajos így ír a Győr helynév keletkezéséről: *az alapjául szolgáló sz[emély]n[év] annak a szn-nek lehet az -r képzős származéka, amely Algyő és Felgyő utótagjában él tovább.* Azonban ugyanitt Győrt a *domb, bucka* jelentésű *gyűr* főnévből eredezteti, míg a fent már említett avar vagy a gyűrű (kör) alakú erődítmény jelentéstartalmú levezetés *nem meggyőző.*⁴ *Geurun* kívül említették még *Geur, Gewr, Gyewr, Gyer, Geör, Giör* néven is a különböző összeírások. Egyébiránt Diósgyőrt egy ideig *Nagygyőrnek* is nevezték, hogy megkülönböztessék a közelben lévő Kisgyőrtől⁵, majd később alakult ki tőle nyugatra *Felsőgyőr*, s az 1900-as években *Újgyőr*.

Ennél jóval líraibb, egyben szövevényesebb a város "*Diós*" előtagjának a története, amihez három monda is kötődik. Vahot Imre színműíró, ügyvéd, lapszerkesztő 1854-ben megjelent művében a következőket jegyzi fel Diósgyőrrel: *A rege és a néphagyomány azt tartja, miként a diósgyőri várat a régi korban egy Diós György nevű gazda ember építé, ki álmában kincset látván a háza előtti nagy diófa tövében, ezt a valóságban is fölkereste és találta. Emberünk e kincsből építé föl a várat s leányát hatalmas nagy urnak adta nőül.*⁶ Bár Vahot azonnal hozzátesszi, hogy valószínűleg Diósgyőr nem így kapta a nevét, azért ez a kis történet is jelzi, hogy a néphagyomány nem volt híján képzelőerőnek.

Ehhez kísértetiesen hasonló történetet ír le Solymossy Sándor.⁷ Ennek a kissé bővített változatát Dr. Csorba Csaba készülő könyvéből szó

szerint idézném: *A Bükk rengetegének szélén élt valamikor egy vadász, akit Diós Pálnak hívtak. Kicsiny házának udvarán állt egy terebélyes diófa, amely annyit termelt, hogy a dióért cserébe mindent be tudtak szerezni, amire csak szüksége volt a kis családnak. Történt egyszer, hogy egy szép nyári délutánon a családjával együtt éppen a diófa árnyékában hűsöltek, amikor Pál sóhajtott egyet:*

- Óh, miért nem adtál nekem soha kincseket istenem!

- Oh, te ember! Miket beszélsz? Hová tetted az eszedet? – szólta rá az ábrándozó férjére a felesége.

- Lásd csak, anyjuk! Milyen termékeny, milyen szép ez a vidék! De mi haszna, ha nem lakja senki. Nincs, aki szántson, vessen, arasson. Szőlő teremhetne a hegyoldalban, a sziklás tetőn vár emelkedhetne! A víz mellett malom állhatna. Mennyi mindent lehetne tenni, ha kincsünk lenne...

Aztán fölállt, s elindult befelé az erdőbe. Ott bolyongott a sűrűségben, s egyre a kincsen gondolkodott. Addig-addig, míg elálmosodott, s elnyomta az álom. Álmában egy ősz embert látott, aki azt mondta neki: *Kérésed meghallgatásra talált. Menj fiam, és üljél Nagyvárad kapujában harmadnapig! Ahogy fölébredt Pál, elbúcsúzott a családjától, föl-tarisznyált, s elindult Várad felé. Ment és ment, szinte éjjel-nappal egyre csak vándorolt, míg aztán jó néhány nap múltán Váradra ért. Ahogy az álom megjövendölte, leült a város kapujában. Az első napon, szürkületkor üres tarisznyával leste a jó szerencsét, s akkor harsány hangot hallott:*

- Mit kérsz egy napra?

A hangot hallva megmerevedett. Hiszen ez az ősz ember hangja, aki őt ide küldte, s álmában kincseket ígért neki! Aki szólott, egy kis ember volt, s Pál gazdának hat polturát ígért! Közben sokan odagyültek a városkapu előtti térségre: asszonyok, leányok, legények, öregek, hogy elszegődjenek napszámra a szőlőbe, rétre, oda, ahová kell. Pál csak nézte. Szégyent és csalódást érzett. Hol van itt az ígért kincs? Másnap megint rászólt a kis ember:

- Hát kend, fiam, miért van itt?

Pál csak ennyit felelt erre:

- Engedelmet, uram! Várakozom, várok valakit.

Hej, pedig dehogy várt, dehogy várt. Bezzeg most szidta magát, s bánta már szörnyen, hogy hebehurgyán idáig, ilyen messzire gyalogolt. Hogyan is hihetett egy álomnak! - De ha már itt vagyok, - sóhajtotta – mindegy, bevárom a harmadik napot

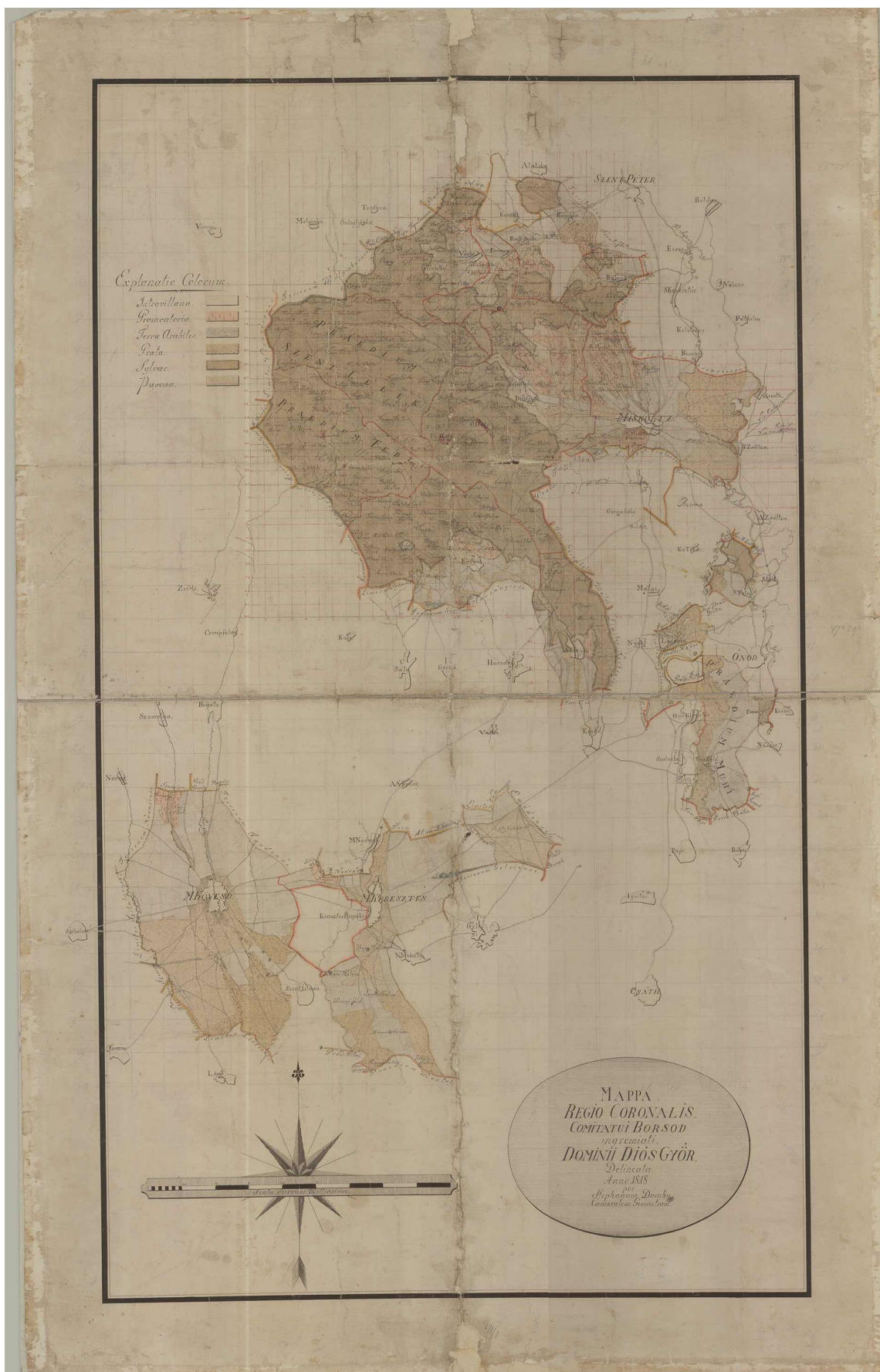
³ PESTY Frigyes: *Borsod vármegye leírása 1864-ben.* Miskolc: Herman Ottó Múzeum, II. Rákóczi Megyei Könyvtár, Borsod-Abaúj Zemplén Megyei Levéltár. 1988. (Documentatio Borsodiensis, 5.) 84. p.

⁴ KISS Lajos i. m. I. 548.

⁵ KISS Lajos i. m. I. 372.

⁶ VAHOT Imre: Miskolc és Diósgyőr. In: *Magyar- és Erdélyország képekben II.* Szerk. KUBINYI Ferenc – VAHOT Imre. Pest, 1854. 111-124.

⁷ SOLYMOSSY Sándor: Monda. In: *A magyarság szellemi néprajza III.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest é. n. 238.

Diósgyőr és környéke egy 1818-as térképen (forrás: HOM HTD)

is. Lesz, ami lesz... No bezzeg a harmadik napon a kis ember lehordta szörnyen, ilyen-amolyan korhely csavargónak nevezte.

- Már megkövetem uram, nem vagyok én aféle senkiházi! Megkövetem! Egy bolond álmom miatt van az egész, azért vagyok itt!

Aztán Diós Pál elbeszélte az álmát. A kis embernek nevében a könnye is folyt, amikor meghallgatta:

- Hát te aztán okos egy ember vagy, barátom! De senkinek se áruld el, mekkora nagy az eszed! Ha teljesülne az álmom, akkor én herceg is lehetnék talán, s enyém lenne Dárius kincse. Hiszen én háromszor is álmodtam, hogy valahol fönn, ahol nagy hegyek vannak, s rengeteg erdő, Bükknek mondják, no, ott nagy kincs van. S induljak el, de egyedül induljak... Él ott valami vadász, Diós Pál a neve. Az ő házacskájának az udvarán áll egy vén diófa. Hát azt a fát ki kell vágni, s a tövében három kád arany van. No de apám se hallotta hírét sem a Bükknek, sem Diós Pálnak. No hát földi, kelle neked az a kincs? Neked adom mindet, csak menj el oda!

Így tréfálkozott a kis ember. Pál meg alighogy meghallotta, már indult is egyenesen haza. Alighogy hazaért, máris nekikezdett a fa kivágásának. Egymás után omlottak a földre a hatalmas fa ágai. Majd elkezdett ázni. Már egy ölnyi mélyre jutott, de nem talált semmit. Még egy ásónyomot haladt, amikor valamin koppant a szerszám. Megtalálta az első kádat, arannyal tele. Aztán a másodikat, s a harmadikat. Éppen úgy, ahogyan megálmodta. Aztán mesterembereket fogadott, s a közeli sziklás dombra fölépítette a várat, amelyet Diósgyőrnek neveztek el, Diós Pálról. Az elhagyott vidék benépesült, a mezőn búzát érlelt a nap, a hegyoldalon szőlő termett, a patak vize vígan forgatta a malom kerekét.⁸

De a kincstalálódási itt még nem ér véget. Fölföldy Sándor diósgyőri tanár, cserkészcsapatával szintén az 1930-as években gyűjtötte össze a környék mondáit. Az itt leírt monda szerint szintén Diós Pálnak és diófájának köszönhetjük a környék benépesülését és ezzel együtt a Diósgyőr elnevezést, ellenben itt hősrünk nem lelte annyira örömet abban, amit a fa kiásása után talált. Legalábbis eleinte: [...]A csalódás és elkeseredés majdnem megörjítette Diós Pált. Szidta az álmát, szidta az öregembert, hogy így felültette. Tehetetlen dühében toporzékolni kezdett, és toporzékolása közben egy sötét színű különös kődarabot, amelyet a nagy diófa helyéről ásott ki, az udvaron pislákoló tűzbe rúgott. Különös szag üti meg az orrát Diós Pálnak. Elámulva látja, hogy a kődarab nagy lánggal kezd égni. Azóta temérdek köszönet bányásztak már ki a

diósgyőri hegyekből: így vált százaknak és ezreknek áldott kenyérévé Diós Pál álma és a kidöntött diófája helyén feltárt kőszéntelege.⁹

Azért valljuk be, ez utóbbi verziót még Benedek Elek is megmosolyogná. De akkor mi rejtőzik a Diósgyőr elnevezés mögött valójában? A legvalószínűbb, hogy – mint oly sok egyéb diósgyőri helynév esetében is – a pálosok jelenlétével függ össze. Diósgyőr 1261 után lett az Ákos nembeli Ernye báné, és a várat IV. Béla várépítési kezdeményezésére és vetélytársai, a Miskolc nembeliek élcskői várának ellensúlyozására építette. Pontosan nem lehet tudni, hogy a fiatalon még szegénynek számító Ernye milyen lépésekben építette ki hatalmas birtokrendszerét (élete végére az egyik legtehetősebb földesúr lett, hatalmas vagyont hagyott hátra), de fia, István is folytatta apja – nem ritkán erőszakos – terjeszkedő politikáját. Az ő idején volt a rezidenciajelleggel kialakított Diósgyőr első fénykora, amikor István egyenesen borsodi nádornak címezte magát. Tekintélyét és személye fontosságát jelzi, hogy Bajorországból választhatott feleséget, a bajor herceg lányával kötött fényes esküvőjét Diósgyőrben tartotta, és több oklevelet is kibocsátott itt. Például azt az okiratot, amelyben a még éppen alakuló pálos rend számára rendházakat alapított. 1313-ra felépült a Szentlélekről elnevezett kolostor, a régi vár helyén pedig Diósgyőrben alapított rendházat. Az itt élő pálosok által ültetett diófák miatt kaphatta meg a Miskolc melletti Győr a Diós- előtagot.

A tárgyalt településrészek közül időben legkésőbb alakult Újdiósgyőrnél beszédesebb helynevet aligha találunk, hiszen a településrészt Nagy-Miskolc kialakulásáig közigazgatásilag Diósgyőrhez tartozott. Az előtagként szereplő új szócska pedig viszonyoszó, ami ebben az esetben a Diósgyőrhez hozzáépült új városrészt jelzi. Újdiósgyőr létrejötté ugyanis a Vasgyár létrejöttével, majd dinamikus fejlődésével függ szorosan össze.

A Vasgyár kifejezést egyaránt használjuk az iparterületre (már ami megmaradt belőle) és az ún. kolóniára is. A gyár dolgozóinak épült jellegzetes, vörös téglás épületekből álló lakótelep az egész Monarchia területén a legkorszerűbbnek számított. Az 1900-as évek elejére a gyár agglomerációja kinőtte ezt a területet (ekkoriban a Vasgyár lakosság-száma már jóval meghaladta Diósgyőrért is), így egy új, beépíthető területen jött létre Újdiósgyőr, ahol a következő évtizedekben grandiózus építkezések vették kezdetüket.

⁸ <http://olvasodelfold.sk-szeged.hu/wp-content/uploads/2013/02/diosgyor.pdf>

⁹ FÖLFÖLDY Sándor: *Diósgyőri mondák-regék*. Miskolc, 1934. 16-19.

A Miskolc akkori nyugati határában kibontakozó nehézipar, és az azzal járó építkezések éles határvonalat szabnak a környéken található helynevek kialakulásában is, ahova a második világháború után bőven begyűrűztek a politikai ideológiával járó átnevesítések is, gondoljunk csak magára a vasgyárra, melynek egy részét a szocializmus megjelenésével Lenin Kohászati Művekké (LKM) keresztelték át. Hasonló sorsra jutott az *Újgyőri főtér* nevű csomópont is (ez az egyetlen olyan helynév, ami őrzi Újdiósgyőr másik, régebbi elnevezését is, az Újgyőrt), amit sokan még ma is *Marx tér*ként emlegetnek, bár mára már visszakapta eredeti nevét.

Visszakanyarodva a Vasgyárba találunk még érdekességeket, amit nem érintett a szocializmussal járó átnevesítés. Nézzük például a mai kórház mellett található *Kerekdombot* (itt volt a város népszerű sportegyesületének, a DVTK-nak az első pályája¹⁰), amely alakjáról kapta a nevét. Nem kell nagy fantázia a *Magashegy* elnevezésének megfejtéséhez sem, azonban az már érdekesebb, hogy a régebbi térképeken találunk a környező hegynevek mellett *Hideg-* és *Meleg-oldalt* is. A szőlőművelésre alkalmas domb- és hegyoldalak keleti és nyugati oldalát különböztették meg így aszerint, hogy mennyit éri a napsütés, ami a szőlőtermesztés szempontjából nem volt elhanyagolható. Ennél kissé árnyaltabb a *Vargahegy* elnevezés, ami joggal utalhat a korábban itt élők foglalkozására, azonban a folklór ennél érdekesebb: a hegyen először egy Varga nevű ember épített házat, innen kapta a nevét. Mivel egyik verzióra sincs kézzel fogható bizonyíték, így a kérdés továbbra is nyitva marad. Szintén több magyarázat létezik a *Tatárdomb* elnevezésére.

Egyesek szerint ide temették a tatárdúlás után a környék halottjait, mások szerint a későbbi török jelenléttel (a törököket tatárnak is nevezték a korban) függhetett össze, de akár családnév is lehetett. Mivel a dombot korábban *Király-halom*nak is nevezték, ennek okán a néphagyomány azt is

*A Marx tér (ma Újgyőri főtér) 1952-ben.
(fotó: UVATERV/fortepan)*

*Az egyetlen fennmaradt fénykép az egykori Mexico Csárdáról
(forrás: Miskolc a múltban Facebook csoport)*

feltételezi, hogy erre menekülhetett IV. Béla a muhi csata után. Bár az igazsághoz hozzátartozik, hogy IV. Béla a környéken elég sokféle menekült a szájhagyomány szerint.

Szerintem kevés olyan város létezik a világon, melyben egyszerre megtalálható *Mexikó*

¹⁰ NAGY Attila: *Volt egyszer egy stadion. A diósgyőri sportpályák története.*: Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 2016. 2-3.

(-völgy), *Afrika* és *Ázsia* is, de úgy tűnik, hogy a Vasgyárban minden lehetséges. Egyes elméletek szerint a Tatár-árokban a 19. század végén megnyílt Mexico csárdáról kapta a nevét később a völgy. A területet szintén érintette a Vasgyár terjeszkedése, itt létesült ugyanis az *Újgyár*, azaz az ágyúgyár. Az 1930-as évek elején, hadiüzem lévén a különböző egységeknek kódneveket („Ázsia”, „Afrika”) adtak, ezeket az elnevezéseket az itt dolgozók a keletkező vörös és fekete salak színével magyarálták.

Most pedig következzen két olyan elnevezés, amely az egykor honos növényzetre utal. Bár *Komlóstető* (és a tőle délre fekvő *Komlós-völgy*) területe a botanikus szemével nézve az egyik legkevésbé érdekes területe a városnak, az szinte biztos, hogy az elnevezés nem a véletlen műve. Sőt, ha azt vesszük, hogy a miskolci borosok egyeduralmát a serfőzések elég szépen megtörték a XVIII. században,¹¹ akkor már azt is sejthetjük, honnan az egyik legfontosabb alapanyag a folyékony kenyér előállításához. A közeli *Örömhegy* Pesty Frigyes szerint a tatárok kivonulását követő örömmünnep színhelye volt.¹²

Bár egy internetes térkép ma *Kenderföldi- és Előhegyi-lakótelepként* jelzi, a helyiek csak *Kiliánnak* hívják a Tatárdomb völgyében épült

városrészt. De haladjunk sorjában. A terület egészen biztosan kenderföldként funkcionált, majd az 1950-es, 1960-as években a környező szénbányák (Lyukó, Pereces) megnövekedett munkaerő szükséglete miatt a főként vidéki munkásság számára megépítették a két lakótelepet, melyet a főút metszése okán Dél- és Észak-Kiliánnak neveztek el. Északon főleg a munkások, délen az értelmiségiek laktak családjaikkal. De ki a névadó? Nem csoda, ha ez a kérdés sokakban felmerül, s ezért most röviden megemlékezünk arról, akiről az államszocializmus idején lakótelepeket, laktanyákat és iskolákat neveztek el. Kil(i)án György (Kispest, 1907. március 12. - Lengyelország, 1943.) kommunista aktivista, eszperantista volt, aki a nemzetiszocialista Németország hadserege elleni harcokban vesztette életét Lengyelországban, és ezzel a Kádár-korszak egyik legünnepeltebb partizánmártírjává vált.¹³ A két lakótelep nevét mára megváltoztatták, a déli lett a Kenderföldi-, az északi az Előhegyi-lakótelep. A Kenderföldi-lakótelep ma is a város legkellemesebb lakótelepei közé tartozik, tervezője, Heckenast Péter nem véletlenül kapott érte Ybl-díjat 1963-ban.

Mindig is izgatott Újdiósgyőr egyik legnagyobb városrészének elnevezése, a *Bulgárföldé*. Jelenleg is itt élek, erre a részre épült 1939-ben a

A legrégebbi bérházak Újdiósgyőrben, a mai Stadion utcában, amiket 1939-ben adtak át. A képen jól láthatóak még azok a szántók, ahol korábban a bolgárkertészek tevékenykedtek. (HOM HTD 86.232.13.2.)

¹¹ DOBROSSY István: Serfőzdek Miskolcon a 18. században. In: *Múlt-kor történelmi magazin E-folyóirat* 8/2. 2010. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=30289> (Letöltés ideje: 2020.04.24.)

¹² PESTY Frigyes i. m. 207.

¹³ *Magyar életrajzi lexikon I. (A–K)*. Főszerk. KENYERES Agnes.: Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. A hozzáférés módja: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/07890.htm> (Letöltés ideje: 2020.04.24.)

DVTK új pályája is, tehát több minden is ideköt, de gyerekfejjel valahogy nem sikerült kilogikázni, hogy mi köze ennek a területnek Bulgáriához. Pedig a jelenség nem egyedülálló az országban, csak máshol talán nem maradt meg úgy a helynév, mint Miskolcon. A megfajtás ugyanis az, hogy a terület a sajátos termesztési kultúrájukról híres bolgárkertészetekről kapta a nevét. A XIX. század végén gazdasági és politikai kényszer miatt betelepült bolgároktól lehetett megkapni a legfrissebb, legjobb minőségű zöldségeket és gyümölcsöket. Példának okáért nekik köszönhetően vált mindennapos zöldségünk a paradicsom és a paprika. Ők honosították meg nálunk és a Monarchia területén a spárgatököt, a padlizsánt, a póréhagymát, a fekete babot, sőt salátát és uborkát is termesztettek. Miután a bolgároknak köszönhetően volt zöldség és gyümölcs az első világháború alatt és után is a piacokon, így megbecsült tagjai lettek a városnak. De nemcsak Miskolcon, más nagyvárosokban is sokat köszönhettek a bolgárkertészeknek. Emlékük nálunk a helynévben, míg például a budapesti Bosnyák téri piac mellett szobor formájában maradt meg.¹⁴

Még néhány érdekes helynév a környékről, röviden: *Szarkahegy*: A területen javarészt zsellérek éltek, a legnagyobb területet egy Szarka nevű család bírta. *Drenka-hegy*: A hegy tulajdonosáról kapta a nevét. *Görögszőlő*: A Drenka-hegy déli oldalán gazdagabb görög kereskedők szőlőültetvényei voltak. *Ucekaj*: A Pereceshez közeli dűlő minden valószínűség szerint egykori birtokosának nevét örzi. *Erenyő*: A terület nagy valószínűséggel egykori tulajdonosáról, Ernye bánról kapta a nevét. *Ostoros*: A hegyoldal meredeksége miatt a felfelé tartó lovakat itt gyakrabban kellett ostorral haladásra bírni. *Kankós oldal*: Az elnevezés az itt dolgozók öltözetéről kaphatta a nevét, akik szürke színű kankós szűrben kapáltak a területen. Bár a kankós szó jöhetett a kampóból is, amelyet régebben a kanyargós utakra is használtak. *Lyukó*: Valószínűleg szláv eredetű kifejezés, jelentése nem ismert. Az itt található egykori bányát a korábban *Mánik-bányának* is hívták, egykori tulajdonosáról elnevezve. *Ruzsin*: Szintén szláv eredetű, jelentése minden valószínűség szerint a rózsa szóra vezethető vissza. *Tehéntánc*: A végére hagytam az egyik személyes kedvencemet. Az egykori szőlőkkel teli területen nem volt annyi pince, hogy a mustot tárolják, így azt a szabadban hagyták, de az itt legelésző tehének beleittak a kondérokba. Később a gazdák arra lettek figyelmesek, hogy a tehének a musttól megrészegülve "táncra perdültek". Ma *Bi-gecs-dombnak* hívják a területet.

Felsőgyőr, a fehér barátok útja

*Kies völgyben, a Bükk tövén,
Egy kis lakban tanyázom én;
Mohos sziklák, erdők védik,
Bár lakhatnám itt mindétig!*

*Csendes hely, csak a patak zúg,
Erdőn csak a vadgalamb bűg,
Reggel ébreszt, este ringat,
Világ zaja ide nem hat.*

*Oh ne is! Volt benne részem,
Kifáradtam már egészen,
Ugy szeretnék megpihenni,
Egyedül magamé lenni.*

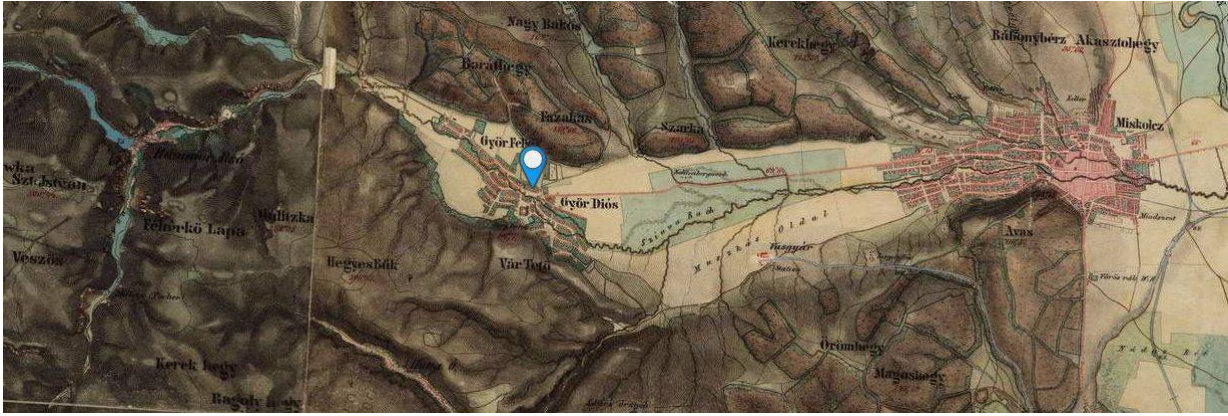
*Sebeim, mint itt a fának,
Lassanként begyógyulnának,
Derülnék a napsugárral,
Dallanék vidám madárral.*

*Hiú ábránd!... erdős kis lak,
Alig jöttem s már itt hagylak!
Sors ellen küzdök hiába,
Mennem kell világ zajába.*

Gyulai Pál: *Az erdei lak* (1887)

A költő sorait még így, több mint 130 év távlatából is át tudom érezni. Miskolc nyugati vége ugyanis sokáig nekem is otthonom volt. Bereklján cseperedtem, sokat rúgtam a bőrt a hegyaljai lakótelepen vagy éppen Felső-, Alsó-Majláth panelei közt. De innen kiindulva nem kellett sokat tervezni egy csanyiki vagy pecéri túrát, egy gyermeki kalandozást a Baráthegyen, vagy ha éppen el akartam vonulni a város zaja elől, elég volt pár percet sétálni ahhoz, hogy a Bükk sűrűjében találjam magam. Mindezt akkor abban a tudatlanságban tettem, hogy ezt a városrészt sokáig Felsőgyőrnek hívták. A mai népnyelv nem igazán használja ezt az elnevezést, inkább a fent említett nevek élnek a köztudatban. Ismét találkozunk a helynevek egyik bájos jellemzőjével, miszerint egyazon terület ilyen-olyan okból kifolyólag úgy változtatja a nevét, mint gazdag gyerek a ruhatárát. De akkor mit is takar tulajdonképpen a Felsőgyőr elnevezés? A település elnevezése időbeni és történeti vonatkozásban is szorosan összefügg Diósgyőrrel. Azt hiszem, ezzel nem sok újat mondtam. De azt már talán kevesebben tudják, hogy amint "nagytestvére", Diósgyőr, úgy Felsőgyőr múltját is nagyban befolyásolta a pálosok tevékenysége. Felsőgyőr tehát a középkorban keletkezett gyűjtőnév, amely Diósgyőrtől nyugatra fekvő kisebb településrészeket foglalta magába. Valamikor a 16. században jött

¹⁴ ANTALFFY Yvette: Így dolgozott egy bolgárkertész! In: *Talita. Keresztény női magazin*.

Miskolc (benne Győr-Felsővel) egy 19. századi térképen (forrás: mapire.eu)

létre, a helyi pálos közösség útvonalán, ami a diósgyőri kolostortól Szentlélekig vezetett. Ezt az útvonalat nevezte el Várnai Judit Szilvia *Fehér barátok földjének*, ami egyúttal címe is lett kötetének.¹⁵

A fentiek ismeretében elég beszédes a *Baráthegy* elnevezés is. A kelet-nyugati irányba elnyúló hegy félúton fekszik Szentlélek és Diósgyőr között, ahogy ma is, úgy a középkorban is kedvelt útvonal volt. Az már más kérdés, hogy amíg ma inkább a túrázók használják, addig évszázadokkal ezelőtt helyi szinten komoly gazdasági szereppel bírt. Ezt a területet ugyanis a szerzetesek 1313 óta birtokolták, a hegyen gyümölcs- és szőlőtermesztéssel foglalkoztak, majd a pálosok távozása után is megmaradt ez a tevékenység, csak kisebb parcellákra osztva a területet.

A pálosok a szőlő és bor tárolására alkalmas pincéket alakítottak ki, melyből a Baráthegyalja utcában egy ma is fennmaradt. De itt is előjön a népi fantázia: egyesek szerint ugyanis a fehér barátok nem csak a hegyen, hanem annak gyomrában is közlekedtek, hiszen a pince- és alagútrendszereket egészen Szentlélekig kiépítették a lelkes pálosok. Hogy a képzeletnek mennyire nem lehet gátat szabni, mutatja az is, hogy bizonyos elbeszélések egyenesen azt állítják, hogy a Baráthegyen kiinduló alagútrendszeren keresztül menekült el IV. Béla is a vesztes Muhi csata után. Egy biztos, a pálosoknak volt pincéjük – nem is egy – a Baráthegyen, s ezek nemcsak a középkori, de a 20. századi lakosságnak is nagy segítségére voltak, hiszen a II. világháború idején a környékbeliek itt találtak menedéket a bombázások elől. Az egyes pincék tulajdonosai még a 20. század második felében is arról számoltak be, hogy pincéikből ismeretlen helyre vezető alagutak nyílnak.¹⁶ Urbexesek, kalandra fel! Sőt, merészebbek azt is állítják, hogy a tatár, majd a török fosztogatások miatt a diósgyőri és az egri várat is összeköti egy alagút. Azért alaphangon 40 km-t vájni a sziklás Bükk-hegység

belsejében még ma is elég nagy teljesítmény lenne, nemhogy a középkorban.

A Baráthegy gazdasági jelentőségét mutatja, hogy a pálosok kolostort is építettek a hegy lábánál. Az 1973-ban feltárt kolostor romjai a majláthi erdészeti épület területén fekszenek, eltakarva a kíváncsi szemek elől.

A 19. században Felsőgyőrt úgy háromezren lakták, népességének nagy része gyümölcstermesztéssel, mészkereskedéssel és fuvarozással foglalkozott. Ekkor már jól elkülöníthetően tagolódott 3 nagyobb részre: a már többször említett Majláthra, a ma már kertvárosias övezetű Berekaljára és a Majális park körüli részekre, beleértve a Csanyik-völgyet is.

Érdekes Felsőgyőr jogállása: 1886 előtt önálló község volt, ekkor csatolták Diósgyőrhöz, majd 1945-ben Diósgyőrrel együtt Miskolchoz, ezzel egy időben került végleg használaton kívül a Felsőgyőr elnevezés. Egészen 2010-ig, mikor

Felsőgyőr Településrészi Önkormányzat címere (forrás: miskolc.hu)

¹⁵ VÁRNAI Judit Szilvia: *Fehér barátok földjén*. Terra Ig-nis, Budapest, 2014.

¹⁶ VÁRNAI Judit Szilvia i. m. 36.

Miskolc város közgyűlése Berekalját és Majláthot újra Felsőgyörként egyesítette.¹⁷ Mindettől függetlenül ma sem él igazán a köztudatban az elnevezés.

A jelenleg *Alsó- és Felső-Majláth*nak nevezett, panelekből és családi házakból álló kertvárosias jellegű városrész elnevezésének kutatása keményebb dió volt, mint azt eleinte gondoltam. Ha már a Majláth Istvánról elnevezett utcában töltöttem jó 15 évet, akkor igyekeztem ebből az elnevezésből kiindulni. Először azt hittem, hogy tévesen, majd kiderült, hogy mégsem. Hiszen a nemesi, majd Majláth Józsefnek köszönhetően grófi rangra emelkedett családnak vajmi kevés köze volt Miskolchoz azt leszámítva, hogy a már emlegetett József Borsod vármegye főispánja volt. A Mailáth családfa a 17. századtól a 20. század végéig levezetve elképesztően szövevényes. A családfán fellelhető 8 Istvánból egyik sem feltétlenül köthető Miskolchoz, esetleg Diósgyörhöz.¹⁸ A megoldás egy kilencedik – akár nem is a székhelyi Majláth családfájába tartozó – Majláth István lehet, aki koronauradalmi tisztviselőként szlovákokat telepített be a 18. században a Szinvától északra fekvő területre, így a betelepült lakosság ragasztotta rá hálából a Majláth nevet erre a városrésze, ami a mai napig fennmaradt.¹⁹

Van azonban még egy, egészen megmosolyogtató mondai magyarázata a Majláth helynév eredetének. A hagyomány szerint onnan ered a név, hogy a pálosok intézője falopáson ért valakit a közeli erdőben, ezért elvette tőle a zsákját, abból kiszedte a lopott rőzsét, a zsákba pedig bedugta az illetőt, hogy az uraságok elé vigye a hátán. A tolvaj siránkozni kezdett a zsákban: *Nem látok, nem látok!* mire az intéző: *Majd lát, majd lát...* Ennek egy másik változatát ma is lehet hallani egy vicc formájában:

- *Meddig vak a miskolci ló?*

- ???

- *Diósgyörig, onnantól maj' lát.*

Kevésbé humoros, bár annál tényyszerűbb a *Berekalja* helynév eredete. Ugyebár, ha van a Bereknak alja, akkor kellett lennie sima *Bereknak* is, sőt, a 14. századtól a pálos jelenlét alatt még *Berek-kert* is létezett, ami egy újabb gyümölcsös neve volt. De mi is az a Berek? Konkrét források utalnak arra, hogy Nagy Lajos király halastavat és vadaskertet létesített a Csenikben (ma Csanyik), ami akkor pálos terület volt, ezért cserébe a pálosok megkapták 1364-ben az *Eleje*, a *Meggy* és a *Berek* nevű

erdőterületeket, amelyek nagyjából a majláthi kolostor, a vár és az Előhegy között helyezkedtek el. A Szinva melletti Berek tehát szintén pálos terület volt, neve úgy értelmezhető, hogy Berek erdő (*silva Berek*), de ez az elnevezés utalhat Szilvásberekre is, hiszen a környéken rengeteg gyümölcsös volt. A berek tájnyelvi jelentése: nedves terület, rét. A középkori források bokros, cserjés (*szedres*) területként jellemezték.²⁰ A Berektől, tehát az erdős területtől délre feküdt Berekalja, ami inkább rétekből, megművelt földterületekből állt, mielőtt az 1950-es évektől elkezdték beépíteni, hogy a mai Miskolc egyik legcsendesebb, legszebb városrészévé váljon. A pálos jelenlétre utal a szomszédos *Papré*t is, gyermekkori téli szánkózásaim színhelye, ezt a területet szintén a szerzetesrend kapta meg adományként.

Ha valaki a *Majális park* kapcsán az 1-es busz végállomására vagy egy hosszú túra után az oázist jelentő Panda büfére, esetleg a leégett, lera-bolt *Herman Ottó Emlékparkra* gondol, akkor nagyjából az én korosztályomhoz tartozik. A jobb sorsra érdemes parkos, ligetes terület mára elhagyott, csupán a busz teszi meg itt kötelező köreit, bár tervben van a Bükk keleti kapujának is nevezett létesítmény és ezzel a terület rehabilitációja.²¹ Miután összefoglaltuk a jelent és a jövőt, nézzük a terület múltját, amit korábban más nevekkkel illettek. A 2. világháború előtt ugyanis a népnyelv inkább *Királyasztalként* emlegette a területet, ami szintén a diósgyőri koronauradalommal függ össze. A környéken volt ugyanis Nagy Lajos király vadaskertje, így a Csanyik körüli erdőben szívesen vadászott a király, majd az utódai is. A vadászatot követően pedig a lakomát, az ún. Királyasztalon tartották, feltehetően ezen a területen. De inkább meséljen helyettem a *Pecér Királyasztala* címet viselő történet, mely magára a *Pecér* helynévre is megadja a magyarázatot.

Mátyás király, az igazságos, végtelenül szeretett Diósgyörben tartózkodni. A teljes pompájában díszelgő és kényelemmel berendezett várban szállott meg, és a gyönyörű vidék rengeteg vadonjában vadászgatott. Vadkan vadászatain pecérei is részt vettek, akik bámulatosan idomított kutyákkal üzették-hajttatták az erdők veszedelmes vadjait. Az igazságos nagy királynak számos külföldi vendége is részt vett ezeken a vadászatokon, legtöbbször

¹⁷ Miskolc Megyei Jogú Város Közgyűlésének Közlöny. XX. évf. I. szám. 2010. január, március. <https://docplayer.hu/17832937-Miskolc-megyei-jogu-varos-kozgyulesenek-k-o-z-l-o-n-y-e.html> (Letöltés ideje: 2020. 04.27.)

¹⁸ NAGY Iván: *Magyarország családai*. 7. köt. Hozzáférésmódja: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai>

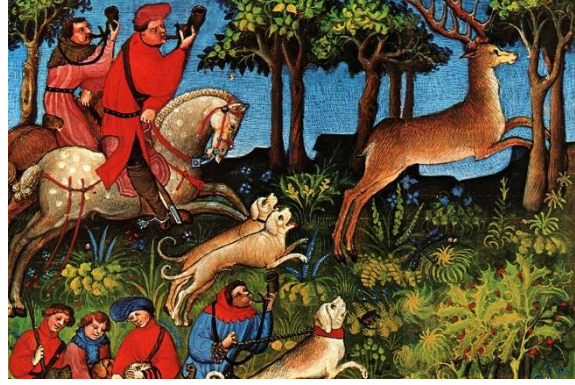
1/hetedik-kotet-5828/majlath-csalad-szekhelyi-grof-es-nemes-602C/ (Letöltés ideje: 2020.04.27.)

¹⁹ VÁRNAI Judit Szilvia i. m. 163. p.

²⁰ VÁRNAI Judit Szilvia i. m. 113.

²¹ <http://ecolounge.hu/vadon/szeleta-park-letesul-miskolcon-a-herman-otto-emlekpark-területen> (Letöltés ideje: 2020.04.24.): Szeleta Park létesül Miskolcon, a Herman Ottó Emlékpark területén.

csak azért, hogy a híres pecérektől idomított vadászebek nagyszerű munkájában gyönyörködjenek. A király pecérei a mai is Pecér néven nevezett völgyben laktak kutyáikkal együtt. Bármennyire is kiváló és pótolhatatlan munkát teljesítettek a pecérek, bent a várban mégsem lakhattak, hanem a váráron túl kellett letelepedniük. Egyik nagy vadászaton, amelyiken több külföldi lovag is részt vett, a királyi pecérek ismét nagyszerű munkát végeztek kutyáikkal. A hajtóbegek hangos csaholással űzték a vadakat s a vadászok gazdag zsákmányra tettek szert. A nagy vadászat meg is hozta az urak étvágyát. Különben is szokása volt Mátyás királynak, hogy az erdőben kiválasztotta egy gyönyörű forrás környékét és ott hatalmas fák lombátora alatt terítettek asztalt s ott evett-ivott vendégeivel. A királyi asztal vendégei mindig ámulva figyelték, hogy Mátyás király evőeszköz nélkül ujjaival olyan ügyesen fogta meg az ételleket, s olyan módon táplálkozott, hogy keze mindig tisztán maradt. A vadászebeden, amelyet ma is Királyasztala névvel emlegetett forrás mellett szolgáltak a királynak és vendégeinek, egy alkalommal különös dolog történt. A vadászatot már lefűjták, a zsákmányt is összehordták, a pecérek a kutyákat szijra fűzték, s a király kíséretével, a külföldi vendégekkel együtt, jó kedvvel, beszélgetve tartott a Királyasztala felé. A főpecér a király legkedveltebb kutyájával nem messze a Királyasztaltól, készült hazafelé. Egyszerre az egyik kutya eltépte a sziját és gyors iramodással a Királyasztalán elkészített lakomázó helyen termett, s mielőtt megakadályozták volna, éppen a királynak elkészített, az asztal főhelyére tett pompás pecsenyét fogai közé kapta és vonítva futott a nagyszerű konccal az erdőbe. A főpecér azonnal követte a kutyát, amely történetesen a király legkedveltebb vadászebe volt, de mire utolérte, akkorára a kutya már fölfalta a pecsenyét. Nagy volt azonban a főpecér ámulata, amikor az újra szijra fűzött ebbel vissza akart indulni. Alig tettek néhány lépést, a kutya kinos nyöszörgéssel a földre roskadt s mire a főpecér szólni tudott volna kedves kutyájához, már ki is mult a szerencsétlen pára. A főpecér borzadva nézte, mi történt. Tüstént kitalálta, hogy a kutya mérgezett pecsenyétől pusztult el. Rohant Mátyás királyhoz és titkon elmondotta neki, mi történt. Mátyás király megtiltotta, hogy bárki-nek is szóljon a különös eseményről. Nem lehetett megtudni, melyik külföldi vendég akarta mérgezett pecsenyével a királyt másvilágra küldeni a Királyasztalán elkészített lakomán. Mátyás király pedig a mai Pecér néven nevezett völgyben adományozott a főpecérnek lakóházat és földbirtokot.²²

Jellemző korabeli ábrázolás a pecérekkal történő vadászatról (forrás: kutya.hu)

Kevésbé regényes, de annál érdekesebb múltja van a rendszerváltás előtti nagy majálisoknak és a Vadasparknak (mostani nevén Miskolci Állatkert és Kultúrpark) ma is helyt adó Csanyiknak. Nevét a középkori Csenyik településről kapta, amit 1313-ban említenek először - tudjuk meg Györffy Györgytől²³. A kis falucskát szintén pálosok lakták, de ugyanitt létesített 1355-ben Nagy Lajos király halastavat és vadaskertet is. Azonban e település nem volt hosszú életű, már a 15-16. század környékén elnéptelenedett. A 20. században a miskolci lakosság újra "felfedezte" a gyönyörű völgyet, a II. világháborút követően több pártrendezvény, KISZ tábor, majális színhelye volt. Mondanám, hogy manapság is népszerű kirándulóhely, de akkor hazudnék. A terület legtöbb kiszolgáló épülete méltatlan állapotban van, ahogy a nem messze fekvő tudószanatórium is. Visszatérve magához a helynévhez, a Csenik név szláv eredetű, a középkorban gyakran használt személynév volt.

A Molnár-szikla legendái

Szűk völgyben alatt zúg bérczi patak,
Rajta szünetlen zúg a malom ;
Oldalt meredek kőszikla-falak,
Fenn kis fakereszt a sziklafalon.

Vén gazdag molnár özvegve szép,
Szép volt, de kaczer, de kevély.
Jó módú, sőt úr is, kérte kezét —
De tartja magát s még többre remél.

Csinos ifjú legény a malomban,
Ürnőjét szinte szerette,
Mindannyia közt tán ő legjobban,
De az asszony csak hitegette.

²² FÖLFÖLDY Sándori. m. 33-35.

²³ GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966. 735-751. p.

Mint macska szokott, egeret ha fogott,
Hogy el-eleresztí s elkapja megént:
Jó szót ha adott, kikaczagta legott,
Halálra gyötörte szegényt.

Egész heten át hajszolja magát,
Dolgozva nap-éjt a malomban.
Nincs álma, sem éte, se hall, se lát,
Eszében a szép asszony van.

Szól a harang vasárnap reggel;
Templomba siet a hámosi nép.
Molnárlegény nem a többiekkel,
De a kis kamrába belép.

«Ma el kell dőlnie végzetemnek,
Ma végre tudni akarom:
Szeretsz-e a hogy én szeretlek,
Elfogadod-e szívem', karom' ?

Mely lábaddnál hever — e szívet,
Mely malmod' vezérli — e kart?
Tied mind kettő, örökre híved —
Tied életem is, csak akard!»

Asszonyinak a vér tódul szívére,
Kétszerte megint arczába ront.
Gúnyos hahotába fakad ki végre:
«Cselédből uram te! — Bolond!»

Megszédül az ifjú, tántorgva kimegy,
Mint nyíllal a sebben a vad;
Előtte a rét, a sűrű, a hegy,
A szikla — csak arra szalad.

Fönn már a tetőn, hol fal-egyenest
Égnek mered a meredek,
Áll a fiu — gondol rettenetést,
S mond : «Meghalok érte, a kit szeretek !

Megbánja talán s ejt egy könyvet értem,
Itt vérbe ha — fagyva ha lát!»
— Egy perczig imádkozik ott még térden
S a mélybe ledobja magát.

— Asszonya állata oda keresztet,
Bünbánata néma jelét.

De magához egy lelket sem eresztett,
Mig egy napon aztán halva lelék.

Szász Károly: *Kereszt a sziklán* (1889)

A Miskolcra Lillafüredre vezető úton, az alsó-hámosi völgy fölött kémlelő szikla elnevezéséhez több monda kapcsolódik. Épp ezért szántam külön részt e tragikus események színhelyének, hiszen itt nem csak azt kell eldöntenünk, hogy a szikla nevét egy, a színhagyomány útján terjedő történetből eredeztetjük-e, hanem azt is, hogy melyikből. Ebben az írásban tehát igyekezünk átvedleni Benedek Elek és Miss Marple szerelemgyermekévé, hogy kiderítsük, van-e valóságalapja a sziklához kapcsolódó történeteknek, és ha igen, akkor melyiknek. Boldogság és tragédia, szerelem és

Egy 20. század eleji képeslapon Kereszt-szikla névvel
(forrás: Miskolc Adhatott Blog)

gyűlölet, legenda és valóság. Mennyi ellentét, mégis a Molnár-sziklával kapcsolatosan mindezen ellentétek kézen fogva járnak. Akárcsak a szerelmespárok.

Kevesen tudják, hogy a gyönyörű panorámájú hegycsúcsot 18. századi térképeken még Könyöklő-kőként vagy nemes egyszerűséggel Kősziklaként jelölték, de találkozunk a Csókás-kő elnevezéssel is, ami nem egyenlő a ma ismert Csókással (jelenleg Csókásnak az Újmassa feletti kirándulóhelyet nevezzük).

A Molnár-szikla elnevezésre pár évtizeddel később sem találunk utalást, amikor Petőfi járt e tájon. Ekkoriban kezdi el az ország felfedezni Hámort és környékét, egyre-másra jelennek meg a különböző útleírások, inspirálva ezzel számos költőt, utazót, politikust, hogy a helyi barátok, ismerősök invitálására ellátogassanak a környékre. Így utazott ide Petőfi is, aki a Kerényi Frigyesnek címzett *Útlevelében* a következőket írja: *A falun belül, ahol a hámos van, egyre szűkebb lesz a völgy, s végre egészen kősziklák közé szorul, meredek, vad kősziklák közé, s az út fölfelé tart kanyargósan a Szinva partján, mely számos zuhatagot képez, fönn pedig a*

hegyen tóba gyűl, melynek vize sötétzöld, minthogy tükre az őt környező bércek erdejének.²⁴

Költőnk tehát sem a malmot, sem a sziklán álló keresztet és a hozzá fűzött mondát sem említi, de ez nem jelenti azt, hogy ekkor még ne lett volna ismert. Ugyanis ez előtt egy évvel napvilágot látott a monda egyik változata, mely ekképp jegyzi fel a történetet: *Volt egyszer egy tehetős öreg molnár, ki a diósgyőri határban derék malommal bírt. De özvegy állapotában megunván magát, arról gondoskodott, hogy agg napjai földéretésére csinos fiatal menyecskét hozzon házához. S mivel jó módú ember volt: a környék leányainak szülői vágyva lestek az öreg molnár választását, ki is rövid fontolgtatás után a vidék legszebb hölgységét Mariskát, egy falusi bírót leányát vevé nőül. Hajh de az öreg molnár csak hamar észrevette, hogy Mariska mást szível, sőt csak színből hizelgi körül. A féltés kínja majd nem örülttette a szegény öreget. Miután azonban semmiképp nem tudott nyomába jönni annak: vájjon kiért lángol az ő gyönyörű Mariskája? leskelődéshez folyamodott. Molnárunk malma egy meredek kőszikla alatt dübörgött, úgy, hogy a szikla tetejéről a malom udvarába és kertébe igen jól be s alá lehetett látni. Egy ünnepnapon tehát az ősz molnár, azon ürügy alatt, hogy bemegy a városba, elbúcsúzik féltett menyecskétől; de a helyett, hogy Diósgyőrbe ment volna, a malma fölötti szikla tetejére mászott, most már bizton kitudandó: vájjon gyanúja alapos-e vagy nem? Alig telt el egy órane-gyed, s a feszült figyelemmel leskelődő öreg molnár egy, felbokrétazott kalapot, gyalcsinget, gatyát viselő hetyke parasztleányt vett észre a malom körül ólálkodni, s egyszersmind azt is látja, hogy neje ki-ütvén fejét az ablakon, a legényt, kezével csókokat hányva reá, szobájába csalogatja. A mint erre a bokréta barna legény besurrant, az öreg molnár, mintha villám csapta volna meg, dühös lázba jő, s szörnyű idegrángatózás közt felkiáltván: „így jár a vén bolond, ki fiatal nőit vesz feleségül!” az alatta tátongó mélységbe rohan, mi tüstént iszonyú halálát okozá. Azon helyre, honnét az öreg molnár le-ugrott, ájtatos rokonai keresztet állítottak — gyászos emlékéül e szomorú esetnek.²⁵*

Ami az öngyilkos személyét illeti, az előző verziótól teljesen eltérő találok egy másik kötetben: *Néhány percnyi út után a jobb oldalon a (Molnárszikla) meredeken karcsú, toronyra emlékeztető sziklakúpot látunk, fenn a tetején egy kis fakereszt-tel. A kereszt már nagyon régi, csak a völgy*

legöregebb emberei emlékeznek szomorú történe-tére. Kicsiny vízimalom áll a sziklával szemben. Ebben élt vagy hatvan esztendővel ezelőtt egy molnár gyönyörű szép leányával. A leány beleszeretett az apjánál dolgozó molnárlegénybe, de a boldogságról való álmódosításukat a ridegszívű apa szét-tépte, s a leánykérőt kiutasította. A leány is eltűnt. Nem sokáig kellett őket keresni, ott feküdtek csön-desen, összezúzott testtel a sziklatorony aljában. Fiatal véruktól piros lett a szikla éles, fehér köve.²⁶ Ebben a változatban hozzávetőleges időponttal is találkozunk, ami az 1870-es évekre datálja az öngyilkosságot. A különböző forrásokat áttekintve talán ez a felállítás a legelterjedtebb, azaz a gonosz apa vétója, ezáltal a szerelmespár közös halála. Ezt a verziót jegyzi le, bár sokkal részletesebben Fölföldy Sándor is.²⁷

De, hogy ne legyen ennyire egyszerű dolgunk, találkozunk egy harmadik verzióval is, mely cáfolja az eddigieket: *A Molnárszikla égbe törő ormán egy feszület néz le a nyaktörő mélységibe. A néprege szerint a völgy mélyén csattogó vízimalom molnárlegénye szemet vetett a csinos molnárnéra, s mivel viszontszerelemre nem talált, a szikláról ugrott le, s lelte szörnyű halálát a mélységben; az emléke itt bolyong a bércek és lakóinak meséiben.²⁸*

A fentiek szerint tehát a Molnár-szikla történetének három ismert változata van:

1. A legrégebb, 1846-os változat szerint a megcsalt öreg molnár veti le magát a mélységbe a felesége hűtlensége miatt. Ezt követően a keresztet a rokonság állította a sziklára. Hogy ez mikor történt, arról nincs feljegyzés.

2. Az Unger-féle verzióban a molnárlegény reménytelenül szerelmes a szép molnárnéba, aki nem viszonozza érzéseit, így a fiú öngyilkos lesz.

3. A két felsorolt verzió kivül szinte minden forrás — beleértve a különböző útikönyveket is — a legnépszerűbb verziót meséli el, miszerint a fiatal fiú és a molnár szép leánya szerelme az apa szigora miatt nem teljesülhet be, így bánatukban közösen ugranak le a szikláról. Ezt a variációt a 1870-es évek környékére teszik.

A három felsorolt verzió mellett van egy negyedik is: egyik verzió sem történt meg, csak a há-moriak színezték ki falujuk történetét, hogy az egyre növekvő számban ide érkező turistákat szolgálják ki egy történettel. Bár nem kizárt, hogy valamilyen tragédia történt a malom környékén, de nem a fentebb leírtak szerint. A korabeli sajtóban

²⁴ PETŐFI Sándor: *Útirajzok*. Helikon, Budapest, 1987. 44.

²⁵ MEDVET Imre: Diósgyőri vashámorok. In: *Magyarföld és népei eredeti képekben*. Szerk. Vahot Imre. Pest, 1846. 13.

²⁶ DR. HALMAY Béla – LESZIH Andor (szerk.): Magyar városok monográfiája V. *Miskolc és Borsod-Gömör-Kis-hont megyebeli községek*. Budapest, 1929. 476.

²⁷ FÖLFÖLDY Sándor i. m. 28-32. p.

²⁸ UNGER Hugó: *Miskolc. A Bükkvidéki főváros rövid is-mertetése*. Miskolc: Magyar Jövő R.t. könyvnyomdája, 1928. 48.

A hákori vízimalom épülete egy 1908-as fotón, mögötte a Molnár-sziklával
(forrás: Miskolc a múltban facebook csoport)

sem találni arra utaló nyomot, hogy bármelyik verzióknak lenne valóságalapja.

Egy biztos azonban, hogy a hákori malom létezett, erről források árulkodnak. Ehhez a malomhoz, vagy ennek elődjéhez kötődnek a Molnár-szikláról szóló legendák. Az is biztos, hogy a helyi folklór több leírás szerint is olyannyira hatással volt a későbbi, szerelmes generációkra, hogy évtizedekkel később is divat volt a Molnár-szikláról leugrálni, bár ezek a források konkrét esetet nem említenek. Kordos László erről így ír: *A molnárleány és a molnárlegény balladás története igen elterjedt és népszerűvé vált Miskolc környékén. Ez nemcsak abban nyilvánult meg, hogy sok környékbeli tollforgató írt verseket a tragédiáról (diákkoromban, 1925 körül, a miskolci Hunfalvy János reáliskola önképzőkörében pl. „költői verseny” zajlott le a Molnár-szikla megénekléséről), hanem sajnos abban is, hogy sok boldogtalan szerelmes és más életunt ember vetette le magát azóta, sőt a legutóbbi években is a szikláról, a biztos halálba.*²⁹

Itt van még a kereszt kérdése is: ki, mikor és miért emelte? Félő, hogy az erre vonatkozó válasz is a köd homályába vész, bár némi támpontot ad egy levélrészlet, amit Donkó Béla keszthelyi lakos írt Dancza Lajosnak válaszként 1966. március 30-án: *Igen, annak a Donkó családnak vagyok tagja, akik 60 évvel ezelőtt, pontosabban 1906. május 15-én költöztünk a Hákori malomba, én akkor 15 éves*

voltam, én otthon is maradtam a szakmában, és a kérdezett Annuska húgom akkor 12 éves volt, azonban neki semmiféle szerepe nem volt a tragédiában, ő 1916-ban férjhez ment Takács Lajos kincstári erdészhez és 1948 nyarán halt meg Mocso-lyástelepen. Én a malomról és a keresztszikláról — akkor így hívták és nem Molnárszikla — annyit tudok, hogy a malom akkor volt éppen 100 éves. A malom ajtófélfé homlokzatán be volt vésve: 1806. Augusztus. A szemben meredő sziklán volt egy kereszt, amit mindig az ottlakó molnár ápolt vagy újjította, így én magam is két esetben készítettem, illetve állítottam

*új keresztet. Akkor éppen úgy beszéltek, mint ma, hogy „valamikor” onnan ugrott le a molnár gazda leánya az ott dolgozó molnár legénnyel, szerelmesek voltak egymásba, de a leány szülei nem egyeztek bele, hogy házasságot kössenek. Egyébként nagyon régen olvastam versbe foglalt hosszú Balladát, ez énekelte meg, de már arra sem emlékszem, hogy honnan kaptam ezt a verset.*³⁰

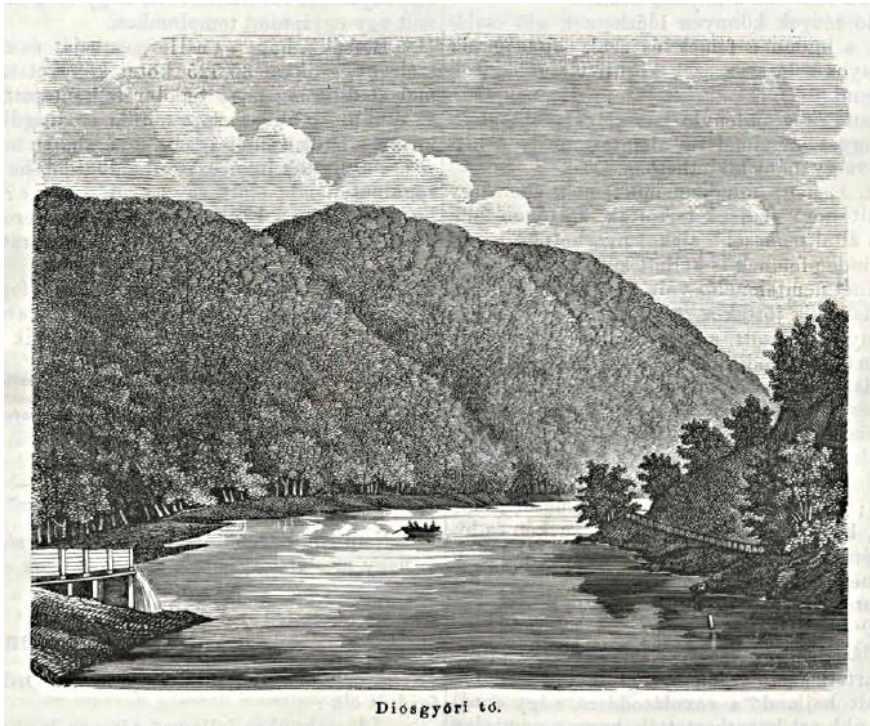
Bár a Molnár-sziklával kapcsolatos történetnek három változatát is megismerhettük, azok valóságalapjára semmilyen kézzel fogható bizonyítékot nem találtunk. Annál inkább meggyőződhetünk a néphagyomány erejéről, ami költeményeket szült, majd kürtölt szét ország-világnak. Hogy egy alternatív formában népszerűsítsék Hámort és környékét? Ez is csak egy feltételezés, de a 19. század derekán, a 20. század elején ugyanígy tettek azok a híres poéták, politikusok, közéleti személyiségek is, akik ezen a varázslatos tájon jártak. Ahol később létrejött Lillafüred, majd a Palotaszállás felépülésével valóban felkerült a környék az ország legimpozánsabb kirándulóhelyei közé. Ahol újabb szerelmek kerültek megéneklésre, gondoljunk csak József Attila Ódájára. Az már a sors furcsa iróniája, hogy a magyar költészet egyik legszebb szerelmes versének — amit a Molnár-sziklától párszáz méterre írt — szerzője szintén ölgylkosságot követett el. Egyes feltételezések szerint...

²⁹ KORDOS László: Újabb adatok a Molnár-szikla mondájáról. In: *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*. 13. Miskolc, 1974. 125.

³⁰ KORDOS László i. m. 127.

Barangolás a bükki (helynév)rengetegben

*Bükk!
Zölded,
lelkem üdve.
Ünnep:
egy tünde, röpké percre
Tar-köveden megülve
átérezni, hogy a végtelen idő van
erdeidben.
Bükk!
Neved nem tudom kiejteni másként,
csakis térdeplő fohászként;
megtartó csoda vagy.
Ameddig látlak,
addig élek.
Isten, szépségedből
rakott föl ronthatatlan
várat énbennem:
mégis van értelme e pusztuló világnak.
Bükk!
Miattad nem fog annyira fájni,
ha egyszer el kell mennem,
mert tudom, hogy lezárt szememben
Te már örökké velem leszel.
Ismeretlen szerző verse³¹*

A Hámori-tó (akkor még Diósgyőri-tó) rajza a Vasárnapi Ujságban 1861-ből

Mi, akik a Bükk lábánál vagy annak lankáin láttuk meg a napvilágot, legalább egyszer megmásztuk a környező hegyeket, csónakáztunk egy jót a Hámori-tavon, készítettünk egy szelfit József Attila szobrával Lillafüreden, rácsodálkoztunk a hámori sziklamászókra vagy szánkóztunk, sieltünk egyet Bánkúton. A sort reggelig folytathatnám, de egy biztos: hihetetlenül szerencsések vagyunk, hogy karnyújtásnyira van tőlünk ez a számtalan szépséget rejtegető természeti környezet.

Akad, aki elgondolkodott már kirándulás közben azon, hogy mit miért neveznek úgy, ahogy? Hogy a Bükk-hegységet valóban az evidensnek tűnő bükkfákról nevezték-e el? Hogy mit jelent *Ó-és Újmassa* esetében a *massa* szó? Hogy ki lehetett az a Lilla, akiről azt a területet elnevezték, melynek középpontjában a festői szépségű Palotaszálló áll?

Akárcsak Miskolc belterületén, a Bükkbe kirándulva is találkozunk egészen beszédes helynevekkel. Ugyanúgy, mint a településen az utcákat, úgy a természetben is meg kellett különböztetni egymástól a számtalan hegyet, völgyet, sziklát, barlangot, miegymást. Túrászunk hát egyet a Bükkben, fedezzük fel a (helynév)rengeteget! Azonban a Bükk-hegység minden zegzugának elnevezéseivel több vaskos kötetet is meg lehetne tölteni. Ezért Miskolc nyugati kapuját jelentő Bükkből, a történelmi Hámor környékéről ragadunk ki néhány érdekesebb helynevet. Ha összevevünk egy mai turistatérképet egy 19. századival, ak-

kor jelentős különbségeket fedezhetünk fel ugyanazon területen. Egyszerű példaként említhetjük Lillafüredet, amely csak az 1890-es évektől kezdett kiépülni üdülőövezetté, majd ugyanezen terület képét nagyban megváltoztatta a Palotaszálló felépítése (1925-29). A kor egyik legnagyobb itteni beruházása óriási tereprendezéssel, többek között a Szinva elterelésével járt.

A kronologikus szempontokon túlmenően egy-egy helynév elnevezésének lehet történeti, földrajzi vagy a néphagyományból származó magyarázata. Ezek közül azokkal van a legkönnyebb dolgunk, amelyek úgymond "önmagukért beszélnek", megmagyarázzák önmagukat. Utalhat például egy bizonyos helynév földrajzi

³¹ lillafured.wordpress.com. (Letöltés ideje: 2020.04.24.)

elhelyezkedésre (pl. A *Forrás-völgyben* lévő *Felső-forrás*, *Közép-forrás* stb.), a területen gyakori állat- vagy növényvilágra (*Hársas-bérc*, *Veszszős-völgy*, *Borókás*, *Kőrís*, *Disznós-patak*), tevékenységre (*Kaszáskút*, *Kondásdolga*, *Olvasztótető*, *Kovács-hegy*, *Kővágó*, *Kovács-kő...* stb.), népcsoportra (*Zsidó-rét*, *Tatár-árok*), alakjára (*Kerek-hegy*, *Tekergős út*, *Teknős-völgy*, *Görbe-part*), de történelmi vagy egyházi személyiségekről is kaphatták nevüket (*Szent István-barlang*, *Szent György-forrás*, *Szent László-kút*), amelyhez sok esetben mondai magyarázat is kötődik (*Mátyás király nyoma*), vagy a terület kutatójáról (*Vadas Jenő-forrás*, *Jakab-kút*, *Herman Ottó-forrás*). Akadnak azonban ezek között olyanok is, amelyek egyszerűségük ellenére megtévesztőek lehetnek. Példának okáért a hegységnek nevet adó Bükk szó régebbi jelentésében *ormot*, *bércet*, *lapos hátú hegytetőt* jelent, így tárgyalt területünk nagy valószínűséggel nem a bükkfáról kapta a nevét. De térjünk rá, illetve térjünk be a Bükkbe és nézzük meg a ma is lakott településeket.

Az köztudott, hogy Fazola Henrik a 18. században vashámorokat telepített a területre, amit ma már csak *Alsó- és Felsőhámor* neve őriz mementóként. Ahogy Fassole/Fassola Henrik, úgy a *hámor* szó is német területről érkezett hozzánk, ugyanis az a *hammer* (*kalapács*) szóból ered. Érdekesség, hogy korábban Hámornak nevezték Ó- és Újmassát is. Hogy miért? Az is mindjárt kiderül.

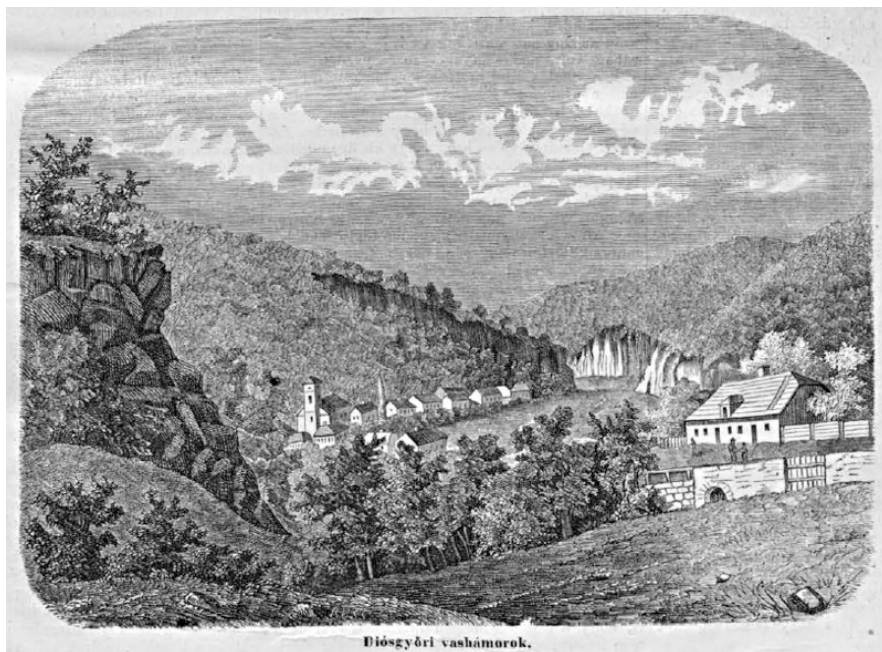
Kisebb, öntöttvas készítésére alkalmas kemencék korábban is voltak már az országban, Fazola kohója azonban ezeknél korszerűbbnek számító nagyolvasztó volt. Az üzemet massának nevezeték. A massa nagyon ritka, régi szavunk, a település nevén kívül ma már nem igen használják. A magyarba - német közvetítéssel - a latin nyelvből került be, ahol a massa ferri vasmasszát, azaz vaskohóban keletkező anyagot jelent. A massa szót később a vasolvasztó kemencére, az ipartelepre és a környező településekre is ráértették. - írja Várnai Judit Szilvia fentebb már emlegetett könyvében.³²

Tehát ezekben másokban előállított vas kinyerésére épült több hámor a környéken, először a mai

Újmassán. Ez az oka annak, hogy a mai két falucsukát, Ó- és Újmassát a 20. századig szintén Hámornak nevezték. A négy település tehát nevében megőrizte a korai vasérc feldolgozás egyes elemeit, holott ma már csak az Óskohót vagy a Kohászati Múzeumot meglátogatva szembesülhetünk Hámor egykori ipari központi jellegével.

A vasgyártás hatékonyságának növelése érdekében fontos fejlesztés volt a Garadna-patak felduzzasztása, hiszen az üzemeknek vízre volt szükségük. Ezt a projektet már Fazola Henrik fia, Frigyes vezette. A gátépítés helyét a Szinva és a Garadna összefolyásánál határozták meg, így jött létre a *Hámori-tó* 1811-12 környékén, amit eleinte *Tajnak* hívták, ami a szintén német *Teich* szóból ered. Érdekesség, hogy egy 1861-es újságkivágás szerint Diósgyőri tónak is nevezték a helyiek. A tó létrejötte teljesen megváltoztatta a tájképet, művész hajlamúak kedvelt célpontjává vált, egyesek közülük a *borsodi Svájc*nak vagy a *magyar Tempének*³³ is nevezték a környéket. Nem is csoda, hogy híre ment a környék páratlan szépségének, okot adva a következő évtizedek beruházásainak, mellyel a környék szerepe is megváltozott.

A Miskolc és Diósgyőr közé épített Vasgyár fellendülését Hámor nagyon megsínylette, ipari jelentősége egyre csökkent, komolyan fenyegette a hámori falvakat az elnéptelenedés veszélye. A környék azonban a természeti adottságainak köszönhetően hamarosan turistaközponttá alakult át. Bethlen András földművelésügyi miniszter több helyen is üdülőövezetek kialakítását rendelte el,

Korabeli rajz az ómassai hámorokról (forrás: Vasárnapi Ujság, 1864)

³² VÁRNAI Judit Szilvia i. m. 19.

³³ Beszédés, hogy utóbbi önálló szócikk formájában bekeült a *Pallas Nagy Lexikon*ba is.

hogy a kevésbé tehető magyar lakosságnak itthon is legyen módja és helye a pihenésre. A gróf jól ismerte a környéket rokonai, a Vay-család révén, akikhez rendszeresen járt vadászni. Így esett a választás Hámorra is, vagyis az üdülőövezet kialakításával létrejött *Lillafüred*. De honnan kapta a nevét a település? Egy népi monda szerint a mai lillafüredi posta helyén állt egy kastély, melynek hercegnőjét Lillának hívták. Nos, ez egyáltalán nem igaz, sem a kastély, sem annak hercegnője nem létezett. A Lillafüred elnevezés Vay Erzsébethez köthető, az ő beceneve volt Lilla. Bár sok leírás Bethlen András feleségeként említi Lillát, a valóságban Pejachevich Tivadarné Vay Erzsébet — a korábbi borsodi főispán, Vay Elemér húga — csak rokona volt a miniszternek. Erzsébet egyébként nem sokat járt a róla elnevezett üdülőövezetben, ugyanis házassága a horvát-szalvón-dalmát bánnal elszóltotta a környékről. Érdekesség még a névadással kapcsolatban, hogy az üdülőtelepi küldöttség külön kérése volt, hogy a települést hálából *Bethlenfürednek* nevezzék el, ezt azonban a miniszter visszautasította, így végül Vay Elemér - aki ekkor a Borsodi Bükki Egylet első elnöki tisztét töltötte be - javaslatát fogadták el.³⁴

1900-ban épült fel a ma már nem látható kilátó, mely *Zsófia-toronyként* vagy *Zsófia-kilátóként* vált ismertté. A Vay-család befolyását mutathatja az is, hogy nevét Vay Erzsébet édesanyjáról, Teleki Zsófiáról kapta. A kilátó felavatása komoly társadalmi esemény volt, a kiépített szerpentin sétálhatott fel az ünneplő tömeg. A tornyot azonban a *Szikla* néven ismertté vált titkos katonai objektum építésekor, az 1950-es években lebontották, ugyanis szerették volna korlátozni a környék bejárhatóságát. A kilátót a *Dolka-hegyre* építették, melynek neve a szláv *dolha* (*hosszú*) szóval függ össze, a hegyvonulat ugyanis hosszan húzódik el a Hámor-völgye felett.

Az is elgondolkodtató, hogy miért hívják a lillafüredi tanösvényen található kegyhelyet *Limpiási keresztnek*. Nos, *Limpiai* egy Cantabria nevű tartományban található falucska Spanyolországban, mely igazi búcsújáró helyé vált, a hagyomány szerint ugyanis az ottani keresztben lévő Jézus szeme és ajka is mozgott, majd csodás gyógyulások történtek a közelében. Ennek a keresztnek a másolatát helyezték el a Palotaszálló építésével egy időben a Mária sétányon. A néphagyomány szerint az eredeti keresztet, a limpiasiak adományát gyakorlat(!) hozták el Lillafüredre.

Ha már megemlítettük a *Garadna* és a *Szinva* patakokat, érdemes ezeket a neveket is megvizsgálni. Mindkét patak nevét (ahogy sok más helynevet is a Bükkben) szláv jelenlétre vezetik

vissza. Eszerint a *Szinva kék vizet*, a *Garadna* pedig *várat* vagy *várhoz tartozót* jelent. A *Garadna*, mint vár jelentéstartalom azért felvet néhány kérdést. A ma kirándulóhelyként ismert *Garadna-völgyben* egyesek szerint elképzelhető, hogy a középkorban egy település állt (a Csanyik-völgynek nevet adó *Chenik* településhez hasonlóan), azonban a valószínűbb, hogy a név a diósgyőri koronauradalommal áll összefüggésben, melynek várbirtokként volt része a terület. Egy alapos régészeti feltárás pontot tehetne ennek a kérdésnek a végére.

Érdekes, tevékenységre utaló helynév a *Puskaporos*. A néphagyomány úgy tartja, hogy a hegyoldalban volt egy torony, melyben a Hámoritó és a környező alagutak építéséhez (robbantáshoz?) lőport tároltak. Erről a toronyról kapta a nevét. Sőt, egy monda szerint élt itt egy szerelmespár, akiknek szülei nem engedték, hogy egymáséi legyenek. A fiatalok ezért bezárkóztak a toronyba, majd elkeseredésükben magukra robbantották a tornyot. Ismerősen hangzik? Nem véletlen. A beteljesületlen szerelem és az öngyilkosság meséje kísértetiesen hasonlít a Molnár-szikla legendájára. Véleményem szerint, ha ez megtörtént volna, arról nemcsak a helyi, hanem az országos sajtó is bőven cikkezett volna. Van azonban ennél egy jóval valószínűbb magyarázata az elnevezésnek: az Alsóhámmor felett húzódó, meredek oldalú kiemelkedés sziklás lábánál valaha puskapormalom állt.

Vay Erzsébet Lilla (1860-1941), Lillafüred névadója
(forrás: geni.com)

³⁴ DOBROSSY István: *A Palotaszálló és Lillafüred* 75. évf. Lézerpont stúdió, Miskolc, 2006. 12.

Korábban ezt a helyet *Gulbuka* néven ismerték, ami szintén szláv eredetű elnevezés, jelentése mély.

Szót ejtenék még a környéken található két "kútról". A ma leginkább síelőhelyként ismert *Bánkút* a diósgyőri helynevekkel kapcsolatosan már említett Ernye bánról kapta a nevét. A kedvelt pihenőhely, *Jávorkút* neve a juharral függ össze. Az itt akkor még őshonos növényzet azonban a 19. századi erdőgazdálkodás áldozatául esett.

Képzletbeli bükki túránkat a pálosok nyomába kelve folytatjuk. A Csanyik pálos vonatkozásáról már esett szó korábban, a terület nyugati oldalán fekvő *Barát-erdő* szintén a pálosok egykori jelenlétéről tanúskodik. A rend mára megmaradt emlékei közül a legmutatósbab a *Szentléleken* feltárt kolostorrom. Az egykori kolostor templomát a pálosok a Szentlélek tiszteletére szentelték fel, innen a név. A kolostor környezetében – csakúgy, mint a többi egykori pálos birtokon – gazdálkodás és gyümölcsstermesztés folyt, majd a 16. században elnéptelenedett. *Mellettem egy erdős hegyoldalból egy kolostor omladékai látszanak elő. Hajdan paulinos barátok laktak benne, most félig össze van omolva. [...] Az imaterem boltozatja áll még egyedül épen, az oszlopzatokra faragott angyalföktől visszaijed a repkedő denevér, a gót ablakok márvány faragványai szétszórva hevernek a cserje között, a meztelen falak ablakai mint koponya szemüregek bámulnak a távolba, az épület szobáiból kinőtt fák túlemelkedtek a sötét falakon, mint nagyszerű virágcserepbe ültetett óriási növények.* – írja gyönyörű sorait Jókai 1851-ben Szentlélekről.³⁵

A környék nemcsak híres írónkat ihlette meg, hanem a nép képzeletét is. Szentlélekről két mondát is ismerünk, mindkettő a kolostor és környékének pusztulását magyarázza. Az egyik monda egy nem túl jó viszonyban lévő

grófi házaspárról szól. A történet szerint a gróf még életében úgy rendelkezett, hogy halála után ne a birtokán, hanem Szentléleken temessék el. Ezt megtudva a grófné szintén megjelölte ezt végső akarataként, ha hamarabb halna meg, mint a férje, sőt a család kincseit is temessék mellé. Ahogy annak lennie kellett, a grófné hunyta le hamarabb örökre a szemét, így a gróf tudta nélkül Szentlélekre temették. Miután a gróf tudomására jutott a cselszövés, martalócait összeszedve, bosszúból feldőlt a egész Szentléleket, elpusztítva, felégetve ott mindent, sőt, még meg is átkozta a települést. Azonban a kincseket nem találta meg, mert azt a szerzetesek az utolsó pillanatban elrejtették. Ezt követően sokan felkerekedtek a romokhoz, hogy a kincset megtalálják. Így tett egy diósgyőri szegényember is, aki hamarosan egy koporsóra lelt, ami különös hangokat adott, mikor kiemelte a sírgödörből. Félelmében az öregember nem merte ott kinyitni a koporsót, hogy megnézzé annak tartalmát, így éjnek idején hazavitte azt, majd felnyitotta. Nagy volt a megdöbbenés, hiszen a kincsek helyett csak egy marék szegyet rejtett a koporsó. Nagy bánatában a szegényember a koporsót és a szögeket egy sertésöl felépítésére használta fel. Azonban az ő építése közben feltűnt a grófné szelleme tiltólag felemelt kézzel, majd el is tűnt. Ennek ellenére az ől megépült, majd a szegényember egy disznót is vásárolt. Nem telt bele néhány nap, a disznó elpusztult, ahogy ezt követően a többi is,

minden előzmény nélkül, sőt a rejtélyes betegség végül kiirtotta a falu összes sertését.³⁶

A másik monda a szentléleki pálos szerzeteseket egyenesen gyilkosságokkal vádolja. Eszerint a hegyi úton, a Mályinkából Ómassára közlekedő fiatal lányokat *mind elfogták, aztán bevitték a klastromba, s mit tettek vele, mit nem, zsúp közé kötötték s elevenen megégették.* Azonban lecsapott Isten haragja a bűnös barátokra,

Szentlélek templom romjai (Borsodban).

A szentléleki templom romjainak ábrázolása Szendrei József Miskolc-monográfiájában

³⁵ JÓKAI Mór: *Emléksorok 1848-49-ből; Egy bujdosó naplója*. Unikornis Kiadó, Budapest, 1994. 181-182. és 187-188.

³⁶ FÖLFÖLDY Sándor i. m. 36-38.

ménkövel sújtotta őket, a klastromot, templomot a villám felgyújtotta, porrá égett, úgy hogy csak a falak maradtak meg. A pinczék meg beszakadt s a sok drága fain bor mint ott veszett s azt beszélük, hogy talán még most is ott van.³⁷ Már a mondát közlő Istvánffy Gyula is megjegyzi, hogy az utóbbi történet a helyiek agyszüleménye, sokan a romoktól nem messze fekvő sírdomb alakú földhányásokat a pálosok által meggyilkolt nők nyughelyének sejtik, persze ugyanők azokat feltárni nem merik, mert félnek a halottak szellemeitől. Ami biztos: tömegsírokat soha nem találtak a régészek Szentlélek feltárása során.

Ahogy Hámor környékének a vas és acél, úgy az ún. *hutatelepüléseken* az üvegyártás volt meghatározó. *Répáshuta* ma is őrzi a nevében az ősi mesterséget, de *Bükkszentlászló* és *Bükkszentkereszt* szintén hutatelepülések voltak, előbbi Ó-, utóbbi Újhuta néven. A két falut két év különbséggel (1938 és 1940) keresztelték át mai nevükre, Bükkszentlászló a templom védőszentjéről kapta nevét.

De mi az a huta? A kifejezés a német *Hütte* szóból ered, olyan kemencét jelent, amelyben valamilyen ipari tevékenységet végeztek. Régies elnevezésében hasonlít a kohóhoz, ahol vasat, acélt és más fémeket olvasztottak. Tárgyalt területünkön (de a megyében több helyen is, pl. Három-, Kis-, Vágáshuta) főként az üvegyártásra használt kemencéket nevezték meg vele. A tevékenységet jellemzően szlovák nemzetiségűek végezték. A néphagyomány szerint a Felvidékről származó mestereket a Rákóczi-szabadságharcot követően, büntetésből költöztették a Bükkbe, mert ezen a területen kevés a termőföld és a víz, télen szinte egyetlen nagyobb településre sem lehetett eljutni, így csak ipari tevékenységből tudtak megélni. Mivel a diósgyőri koronauradalomnak igénye volt a minőségi üvegre (és ennek előállításához csupán víz és fa kellett), így a "büntetésből" végül komoly ipari tevékenység lett. A szlovákok üveghutákat létesítettek, először a mai Bükkszentlászló területén, a mellette épült falvat pedig *Hutának* kezdték nevezni, majd a bükkszentkereszti huták (és vele együtt a település) kialakulásával különült el Ó- és Újhuta 1755 körül. Mindkét falu a mai napig őrzi nyelvi hagyományait, ahogy a környékbeli helynevek is (*Polyánka, Dolka, Galuzsna, Rovienska*). Később azonban mindkét terület kimerült, így 1790-ben a Gyertyán-völgyben hoztak létre újabb üveghutákat a szlovákok, a terület pedig később Répáshuta néven vált ismertté.

Végezetül még néhány helynév a Bükk ezen részén, melyekhez érdekesebb magyarázatok fűződnek. A Szentlélek melletti *Köpűs* elnevezés

méhészkedésre utal, a *köpű* ugyanis régi típusú méhkaptárt jelent. A fokozottan védett, lezárt cseppköves *Balekina-barlangot* 1979-ben tárták fel a Miskolci Egyetem hallgatói. A műszaki egyetem diákjai balekinának az elsőéves, balekkeresztenlőn átesett hölgyeket nevezték. Hangzatos névvel rendelkezik a szintén Szentlélekhez közeli *Aranylépcső*. A sziklás, meredek hegyoldal elnevezéséhez a környékbéliek egy legendát kötnek, miszerint a szentléleki kastély ura csak azzal a feltétellel adta lányát a gazdatiszthez, hogy az aranyból lépcsőt épít a Hámori-tótól a kastélyig. Ahogy a kastély, úgy annak ura sem létezett, nem is beszélve arról, hogy azok a bizonyos lépcsők sincsenek aranyból. A Dolka-hegy északi oldalán található *Büdös-pest* barlang neve az itt fakadó, kellemetlen szagú vízforrásra utal, a *pest* szó jelentése pedig egyszerűen barlang. *Szentlélek* neve hivatalosan *Bükkszentlélek*, megkülönböztetve azt pilisi párjától, Pilisszentlélektől. Ugyanígy létezik Bükkszentkereszt és Pilisszentkereszt is. Az *Udvarkő-barlang* nem egy hagyományos értelemben vett barlang, ugyanis a Bükkben gyakran előforduló víznyelő barlang (másik nevén töbör) beszakadásával jött létre. Különleges kinézete miatt *Dante poklának* is nevezik. A rétnek, tetőnek, hegynek is nevet adó *Ortás* régies megnevezése az irtásnak, hiszen itt a 18. században komoly erdőirtást végeztek. Szerencsére mára már visszanyerte régi formáját. A Bükkben több *-lápá* végű helynév található. Ha *Fehérkőlapát* vesszük alapul, nevében a *lápá* szócska egykori vízfolyásos völgyek sekély maradványát jelöli, míg a *fehérkő* előtag az itt kiemelkedő sziklaszirt kövének fehér színére utal. *Sebesvíz* inkább szépsége, semmint nevének rejtélyes mivolta miatt említendő. Aki járt arra valaha, láthatta a meredeken zuhogó vízfolyást, így kikövetkeztetheti az elnevezést is. A lillafüredi Lencsés-forrás környékén csapadékosabb időben pangó víz, mocsár alakul ki, legjellemzőbb növénye a békalencse, így ezt a területet *Lencséstónak* nevezik. Bár nem hivatalos magyarázat, de szomorúbb apropója van a *Zsidó-rét* elnevezésnek. 1944-ben ugyanis a nyilasok kivégzéseket tartottak a területen. A sajátos mikroklímájú tisztás keletkezése a többi bükki réthez hasonlóan a 18. század második felére tehető, az iparosodás faigényeit kielégítendő (üveghuták, vashámor), kitermelték az itteni területet borító bükkösöket.

Érdekesek a körülöttünk élő helynevek, mert élővé tudják varázsolni a megnevezett területet. A nyelvi formában megtestesülő történelem önmagában sokat mesél, az emberi emlékezet, a néphagyomány pedig tovább színesíti azt.

³⁷ ISTVÁNYFFY Gyula: A diósgyőr-hámori völgy. In: *Turisták Lapja* 3. évf. 1891. 74-75.